

ІСТОРІЯ МОВИ

УДК 811.163.1'342.8 (091)

Лідія Гнатюк, д-р філол. наук, проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

АКЦЕНТУАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РЕДАКЦІЇ ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОВИ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В ТЕКСТАХ Г. СКОВОРОДИ І Т. ШЕВЧЕНКА

Узагальнено спостереження І. Огієнка щодо специфіки наголошування в церковнослов'янській мові української редакції XVII–XVIII ст., яка істотно відрізнялася своєю вимовою й акцентуаційною системою від церковнослов'янської мови російської редакції, і показано продовження цієї староукраїнської книжної традиції в мовній практиці Г. Сковороди і Т. Шевченка.

Ключові слова: історія українського наголосу, староукраїнська книжна традиція, українська система наголошування, церковнослов'янська мова української редакції, церковнослов'янська мова російської редакції.

В українській лінгвістиці досі мало вивченим залишається питання про специфіку української редакції церковнослов'янської мови, яка, як відомо, відіграла значну роль в історії української культури минулих століть, передусім в історії української духовності. Відомо, що аж до 1784 р. (коли київський митрополит С. Миславський, догоджаючи Катерині II, видав наказ навчати студентів Київської академії чистої російської вимови богослужбових текстів) по українських церквах тексти, написані церковнослов'янською мовою, читали відповідно до давньої традиції – з українською вимовою, замінюючи незрозумілі болгарські слова на зрозумілі питомі, щоб краще донести зміст сказаного до слухачів, тобто використовували церковнослов'янську мову української редакції (на відміну від церковнослов'янської мови російської редакції, якою послуговувалися в Росії) [Огієнко, 1995 : 125; Огієнко, 1930 : 72].

На специфіку давньоукраїнської церковної вимови, наближеної до живої народної мови, уже з XI ст. вказують помилки, які робили писарі при переписуванні книг. Так, за спостереженням І. Огієнка, уже Ізборник Святослава 1073 р. засвідчує, що Ъ читали як [i], и як [u], є як [e], г як [z] [Огієнко, 1930 : 75].

Одним із важливих елементів вимови є наголос. На жаль, історія українського наголосу кінця XVI–XVIII ст., попри істотний внесок І. Огієнка [Огієнко 1925; Огієнко 1926; Огієнко 1928; Огієнко 1932; Огієнко 1952 : 20–49] та дослідження інших лінгвістів [Веселовська; Гальчук; Жовтобрюх; Зинякова, 1995; Зинякова, 1996], вивчена ще недостатньо.

Мета пропонованої статті – узагальнивши спостереження І. Огієнка щодо специфіки наголошування в церковнослов'янській мові української редакції, показати продовження цієї староукраїнської книжної традиції в мовній практиці Г. Сковороди і Т. Шевченка.

Істотну відмінність у наголошуванні богослужбових текстів в Україні та Росії І. Огієнко показав на прикладі зіставлення Служебника 1604 р. – першого друкованого служебника з українськими наголосами, поширеними в той час у церковному вжитку в Україні, що вийшов у Стратинській друкарні (якою тоді керував Памво Беринда) в Галичині, та Служебника 1656 р., виданого в Москві [Огієнко, 1926]. Дослідник стверджував, що – з огляду на велику консервативність церковної вимови – у Служебнику 1604 р. “перед нами вимова перших віків християнства на Україні, може, ще вікудесь XII–XIII, а то й давніше” [Огієнко, 1926 : 5]. Прикметним є те, що київські видання Служебників 1620 і 1629 рр. мають ті самі наголоси, що й “Служебник Стратинський” [Огієнко, 1926 : 5], що спричинило поширення цих наголосів по Україні.

Іменні частини мови в українській редакції Служебника мали переважно кореневий наголос (за винятками *законъ*, *народъ*, де наголос падає на префікс), який зберігали і при відмінюванні:

“Стратинський Служебник”
(1604)

беза́коніє
безбо́лѣзненны

“Московський Служебник”
(1656)

беззако́нїе
безболѣ́знены

<i>бо́лѣзнь</i>	<i>болѣзнь</i>
<i>бытіє</i>	<i>бытіє</i>
<i>врагъ, вра́га</i>	<i>врагъ, врага́</i>
<i>врата́</i>	<i>врата́</i>
<i>врачъ, вра́ча</i>	<i>врачъ, врача́</i>
<i>всѣго</i>	<i>всего́</i>
<i>вто́рый</i>	<i>второ́ый</i>
<i>гла́ва</i>	<i>глава́</i>
<i>даръ, да́ровъ</i>	<i>даръ, даро́въ</i>
<i>дне́вный</i>	<i>дневны́й</i>
<i>жи́лиште</i>	<i>жи́лиште</i>
<i>жи́тіє</i>	<i>житіє́</i>
<i>зако́нь</i>	<i>зако́нь</i>
<i>зе́мный</i>	<i>земны́й</i>
<i>звѣ́зду і звѣ́зду</i>	<i>звѣ́зду</i>
<i>ле́гко</i>	<i>легко́</i>
<i>ми́рскій</i>	<i>мі́рскій</i>
<i>на́родъ</i>	<i>наро́дъ</i>
<i>не́го, въ не́го</i>	<i>от не́го</i>
<i>но́ваго, но́ваго</i>	<i>но́ваго</i>
<i>сре́да</i>	<i>среда́</i>
<i>ста́на</i>	<i>страна́</i>
<i>ше́стый</i>	<i>шесто́ый</i>

та ін. [Огієнко, 1926 : 17–28].

Традиційність кореневого наголосу в деяких словах підтверджує і “Євангеліє учителное” М. Смотрицького 1616 р.: *гла́вы* (УЄ, 199), *в язы́ках* (УЄ, 199).

За спостереженням І. Огієнка, у дієсловах на *-ати* в українській редакції церковнослов'янської мови, на відміну від російської редакції, наголос зазвичай падав на суфікс *-а-*, у дієсловах на *-овати* – також на *-а-*, у дієсловах на *-ити* – на суфікс *-и-* (у російській редакції в усіх названих випадках – на корінь):

“Стрятинський Служебник”
(1604)

глаго́лати
дѣ́лати
исповѣ́датися
повѣ́дати
дѣ́йствовати
ми́ловати
ше́ствовати
изба́витися
испра́вити
сла́вити

“Московський Служебник”
(1656)

глаго́лати
дѣ́лати
исповѣ́датися
повѣ́дати
дѣ́йствовати
ми́ловати
ше́ствовати
изба́витися
испра́вити
сла́вити

[Огієнко, 1926 : 13–14, 17–28].

Українська і російська церковна вимови відрізнялися також наголошуванням суфіксів *-ѣнн-*, *-ѣнн-* у прикметниках, дієприкметниках і похідних від них прислівниках. Послідовне наголошування суфікса *-ѣнн-* І. Огієнко помітив ще в “Адельфотесі”: *благодѣнствѣнный, двоѣнствѣнный, дѣвствѣнный, єдинствѣнный, клятвѣнный, явствѣнно, множествѣнный, молитвѣнный, мужествѣнный, существѣнно* [Огієнко, 1952 : 43], а також у “Стрятинському Служебнику” 1604 р. (на відміну від російської вимови):

“Стрятинський Служебник”
(1604)

божествѣнный
возлюблѣннаго
дѣвствѣнна
неислѣдовѣннаа
обрадовѣннаа
препрославлѣнна
уготовлѣнно

“Московський Служебник”
(1656)

божѣственный
возлюбленнаго
дѣвственная
неислѣдованнаа
обрадованнаа
препрославлена
уготовленно

[Огієнко, 1926 : 17–28].

У рукописній копії 1734 р. з видання “Лисеївської Тріоди” писар також наголошував *-є́нн: непосредственно, естественно, пресестественно, озлоблённыя, божественныя* [Огієнко, 1932 : 11, 12, 22]. У Галичині ще в XIX ст. зберігався наголос *вещественный* на противагу російському *вещественный* (УС, 72).

За спостереженням І. Огієнка, яскравою особливістю наголосу українських стародруків, зокрема “Стрядинського Службника”, є й те, що в них найвищий ступінь порівняння прикметників має наголос на формотворчому суфіксі, тобто на звуці, позначуваному літерою *ѣ* (*благочестивѣишихъ, благороднѣишимъ, вѣрнѣишихъ, пространнѣиши* тощо), на відміну від російської мови, у якій найвищий ступінь звичайно зберігає наголос вищого ступеня [Огієнко, 1926 : 13]. Це підтверджує і З. Веселовська [Веселовська].

Отже, на початку XVII ст. наголоси в українській та російській редакціях церковнослов'янської мови істотно відрізнялися. Наголоси, засвідчені в “Стрядинському Службнику” 1604 р., були, за переконанням І. Огієнка, не тільки тогочасними літературними, а й до певної міри відбивали живомовне наголошування. Порівняння наголосів цієї пам'ятки з акцентованими київськими пам'ятками того часу дало дослідникові підстави стверджувати, що вони здебільшого збігалися з наголосами у східноукраїнських говірках. Проте західноукраїнські говори зберегли давній український наголос послідовніше, ніж східноукраїнські [Огієнко, 1926 : 16–17].

Дослідивши акцентуацію іменників у граматиці М. Смотрицького 1619 р., І. Гальчук наголосив на тому, що скодифікований М. Смотрицьким варіант церковнослов'янської мови східнослов'янської редакції ґрунтувався на українській акцентуаційній системі [Гальчук : 90].

Проаналізувавши наголоси рукописної “Лисеївської Тріоди” 1734 р., І. Огієнко дійшов такого висновку: “Наголоси скрізь українські, відмінні від наголосів російських. Докладний аналіз цих наголосів дає повну картину українського церковного наго-

лосу в XVIII ст., що, зрештою, той самий, яким бачимо його і в віках XVI–XVII” [Огієнко, 1932 : 25].

Висновки І. Огієнка підтверджують і наші спостереження щодо використання української вимови церковнослов'янського письма одним із найосвіченіших мислителів XVIII ст. – Григорієм Сковородою (ми звернули увагу на специфіку його наголосів, коли працювали з рукописами; скрупульозно видані Л. Ушкаловим тексти Г. Сковороди відображають усі особливості автографів філософа, тому ми покликаємось на це видання).

Свого часу Д. Чижевський, уважно проаналізувавши фрагмент тексту Сковороди з діакритичними знаками над деякими словами, звернув увагу на те, що система наголосів філософа є українською [Šyževskij, : 22]. Вона відбиває живу вимову, поширену, як слушно зазначив М. Жовтобрюх, у південно-східних говорах української мови [Жовтобрюх : 70].

Цитати зі Святого Письма у Сковороди (з проставленим ним самим у деяких словах наголосом) свідчать про українське церковне наголошування (кореневе) виокремлених елементів: “Рѣх: той сотрет твою *Глáву*” (С., 269), “Воскликните *на Глáву Язы́ков*” (С., 297), “Открыю задняя твоя к лицу твоему и покажу *язы́ком* срамоту твою...” (С., 789), “Се Тма покрыла Землю! И Мрак на *Язы́ках!*”, “Кто преїде на ону *Стра́ну* Моря...” (С., 941), “*Звѣ́зды* прелестныя: имже Мрак Тмы во Вѣ́кы Блюде-тся” (С., 947) поряд із флексивним наголошуванням: “... во Мрак влюбившаяся *Звѣ́зды*” (С., 947). На кореневе наголошування натрапляємо також у деяких загальновідомих фонетичних церковнослов'янізмах: *ѣлени* (С., 487).

Наголос *гла́ву* підтверджується і поетичним розміром у Пісні 6-й “Саду божественных пѣсней”, хоча відповідного діакритичного знака в наведеному нижче прикладі й немає:

Освати струи и нам, змію сотри *главу*,
Духа твоего, Христе, росу даждь и *славу* (С., 56).

За переважання кореневого наголосу в усіх відмінкових формах цього слова все ж (можливо, під впливом наголосів у Свя-

тому Письмі 1751 р., виданому в Москві, чи за аналогією до наголосу в повноголосному відповіднику *головá* (наприклад, С., 952) в окремих випадках засвідчено і наголос на флексії: *главá* (С., 256, 941), *главо́ю* (С., 944), *во главѣ́* (С., 803).

Кореневе наголошування іменників засвідчено й у текстах Г. Сковороди поза цитатами зі Святого Письма: *гла́ва* (С., 237, 487, 738, 971), *гробы́* (С., 750, 842), *в двóры* (С., 255), *звѣзды́* (С., 947), *зе́рно* (С., 248, 254, 255, 402, 749), *в стра́ну* (С., 971) поряд із *страны́* (С., 789), *язы́ку* (С., 749, 897) поряд із *языку́* (С., 257), *язы́ка* (С., 257), *язы́кам* (С., 295), *язы́ками* (С., 897), *язы́ках* (С., 170) та ін.

Мовна практика мислителя відображає і послідовне наголошування суфікса *-ённ-*, *-анн-* у дієприкметниках *возбѣ́жённы* (С., 962), *возвы́шенное* (С., 962), *избра́нных* (С., 896), *лише́нны* (С., 234), *наполне́нныя* (С., 259), *необузда́нная* (С., 902), *опроверже́нное* (С., 909), *пова́плённый* (С., 839), *посребре́нны* (С., 259), *раску́шенное* (С., 802), *сотво́ренна* (С., 839), *созда́нного* (С., 967), *украше́нный* (С., 839), а також у похідних *несказа́нно* (С., 236), *созда́нно* (С., 242), *очище́нно* (С., 249), *утае́нно* (С., 249) та формах прикметників *Божестве́нное* (С., 945), *Божестве́нных* (С., 803), *Божестве́нныя* (С., 952), *веществе́нный* (С., 945), *во веще́ственном* (С., 944), *невеществе́нная* (С., 944), *невеществе́нныи* (С., 944), *огне́нный* (С., 945, 962), *земле́нныи* (С., 307) та ін.

Окремі дієприкметники з названими суфіксами традиційно наголошено й у висловах зі Святого Письма: “Еда *позна́нна* будут во тмѣ́ чудеса твоя..?” (С., 293), “Зубы твои, яко стада *остриже́нных...*” (С., 325).

Припускаємо, що Сковорода наголошував і прикметники найвищого ступеня порівняння відповідно до української традиції (хоча в текстах наголоси не засвідчені): *искуснѣ́йшу симми́трію* (С., 216), *всепрехва́льнѣ́йшее око* (С., 436), *на главнѣ́йшем мѣ́стѣ* (С., 694) і под.

Відомо й те, що за українською церковною традицією займенники мали наголос *моєго, твоєго, свого, всього, когось*, *моєя, твоєя, своєя, сєя, всея* тощо.

Навіть у XVIII ст. російська влада не змогла добитися цілковито російської вимови богослужбових текстів, “так що все-таки українська вимова по деяких церквах на Київщині й Волині, а особливо на Поділлі, трималася навіть до другої половини XIX-го віку” [Огієнко, 1952 : 27].

Притаманне староукраїнській книжній традиції кореневе акцентування в усіх словоформах лексеми *язык* ‘1) мова; 2) народ’ послідовно відбиває і мовна практика Т. Шевченка, що засвідчують передусім рими: “Од молдованина до фіна / на всіх *языках* все мовчить, / Бо благоденствує” (Ш–1, 345, “Кавказ”); “Встане правда! Встане воля! / І Тобі одному / Помоляться всі *языки* / Вовіки і віки” (Ш–1, 344, “Кавказ”); “І мечі в руках їх добрі, / Острі обоюду, / На отмищені *языкам*/ І в науку людям” (Ш–1, 365, “Давидові псалми”).

У текстах Шевченка натрапляємо й на кореневе наголошування прикметників, що також цілком можна пояснити впливом староукраїнської літературно-писемної традиції, у тому числі специфікою наголосів української редакції церковнослов'янського тексту: “І мене в сем’ї великій, / В сем’ї вольній, *новій* / Не забудьте пом’янути / Незлим тихим словом” (Ш–1, 371, “Як умру, то поховайте...”); “Пошли мені святее слово / Святої правди голос *новий*!” (Ш–2, 245, “Неофіти”), “І тихим, добрим, кротким словом / Благовістив їм слово *нове*, / Любов, і правду, і добро...” (Ш–2, 247–248, “Неофіти”); “І забудеться срамотня / Давня година, / І оживе добра слава, / Слава України, / І світ *ясний*, невечерній / Тихо засіє...” (Ш–1, 354, “І мертвим, і живим, і ненародженим...”); “Світе *ясний*! Світе тихий! / Світе вольний, несповитий!” (Ш–2, 350, “Світе ясний! Світе тихий!”); “Замовкли гармати, / Онімилі дзвони, / І громада покладає / *Земніє* поклони” (Ш–2, 145, “У неділеньку у святу”).

Водночас у Шевченка засвідчено і флективне наголошування прикметників *новий, ясний*: “Перед Нероном, / Перед Юпітером

новим, / Молились вчора сенатори / І всі патриції, і вчора / Ли-
лася Божа благодать” (Ш–2, 251, “Неофіти”); “О роде суетний,
проклятий, / Коли ти видохнеш? Коли / Ми діждемося Вашин-
тона / З *новим* і праведним законом?” (Ш–2, 258, “Юродивий”);
“Плете волокни, озуває, / І у кедрових стін *нових* / Про батькове
осля питає” (Ш–2, 358, “Саул”); “Присняться діточки мені, / Ве-
селяя присняться мати, / Давне-колишній та *ясний* / Присняться
сон мені!” (Ш–2, 354, “Поставлю хату і кімнату...”); “Орися ж
ти, моя ниво, / Долонь та горою! / Та засійся, чорна ниво, / Волею
ясною!” (Ш–2, 355, “Не нарікаю я на Бога...”); наголос поставле-
но Шевченком]. За спостереженням З. Веселовської, староукра-
їнські пам’ятки кінця XVI–XVII ст. уже засвідчують вагання
наголосу в прикметнику *новий* [Веселовська : 83]. Це явище, як
було показано вище, відбиває і мовна практика Шевченка.

Староукраїнську орфоепічну традицію відбиває наголошу-
вання Шевченком, як свідчать рими, деяких прикметників і діє-
прикметників: *похилённому*: “Як сніг, три пташечки летіли
/ Через Суботове і сіли / На *похилённому* хресті / На старій церк-
ві” (Ш–1, 314, “Великий льох”, наголос поставлено автором);
водночас засвідчено і кореневий наголос: “Козацька церква не-
величка / Стоїть з *похиленим* хрестом” (Ш–2, 39, “Сон” (“Гори
мої високіі... ”)); *огнённая*: “Мітла з востоку / Над самим Віфліє-
мом, боком, / Мітла *огнённая* зійшла” (Ш–2, 319, “Марія”); *ог-
нённе*: “А батькових старих, кровавих, / Не ріки – море розли-
лось, / *Огнённе* море! Слава! Слава!” (Ш–1, 344, “Кавказ”;
наголос поставлено Т. Шевченком); *ненарождённим* у посланні
“І мертвим, і живим, і *ненарождённим* землякам моїм в Україні
і не в Україні моє дружнєє посланіє” (Ш–1, 348) та в поемі
“Марія”: “А мітла, / мітла *огнённая* світила, / неначе сонце,
і дивилась / На ту ослицю, що несла / В Єгипет кроткую Марію
і *нарождённого* Месію” (Ш–2, 320); *неутомлённис*: “Храми,
каплиці, і ікони, / І ставники, і мирри дим, / І перед образом Тво-
їм / *Неутомлённис* поклони” (Ш–1, 346, “Кавказ”); *незцілённый*:
“Сповідали, причащали / Й ворожки питали – / Не помогло...
з *незцілённым* / В дорогу рушали” (Ш–1, 280, “У неділю не гуля-

ла”; наголос поставлено автором); *непрощénний*: “А тим часом *непрощénний* / Грішний умирає” (Ш–1, 390; наголос поставлено Т. Шевченком); “Іх із костьола повели / В *возобновлénній* покої” (Ш–2, 75, “Варнак”); *ізбрánний*: “Що Він зробив їм, той святий, / Той Назорей, той Син єдиний / Богом *ізбрánної* Марії...” (Ш–2, 245, “Неофіти”); *осквернénний*: “Чи буде правда меж людьми? / Повинна быть, бо сонце стане / І *осквернénу* землю спалить” (Ш–2, 363, “О люди! Люди небораки!”; наголос поставлено Т. Шевченком; водночас засвідчено і кореневий наголос: “– Якби-то, – думаю, – якби / Не похилилися раби... / То не стояло б над Невою / Оцих *осквернених* палат!” (Ш–2, 367, “Якось-то йдучи уночі”). У сучасній українській літературній мові зберігся прикметник *огнénний*, який успадкував особливості староукраїнського наголошування.

Отже, українська вимова богослужбового тексту церковнослов'янською мовою спирається на давню традицію. Відмінність української редакції церковнослов'янської мови від російської редакції засвідчують не тільки зафіксовані в текстах XVII–XVIII ст. наголоси, а й цитати зі Святого Письма у Григорія Сковороди та його власна мовна практика. Давня система українського церковного наголошування стала органічним елементом мовної свідомості й Тараса Шевченка, що яскраво відображають тексти його поезій.

ДЖЕРЕЛА

С. – Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / Григорій Сковорода ; за ред. Л. Ушкалова. – Х. : Майдан, 2010.

УС – Smotryckyj M. The Jevanhelijje ucytelnoje of Meletij Smotryckyj / introd. by D. A. Frick. – Cambridge : Harvard University Press, [1987]. – XVI, (Harvard Library of Early Ukrainian Literature / ed. Ch. O. Pritsak; vol. 2).

УС – Словарь російсько-український / зібрав і впорядкув. М. Уманець та А. Спілка. – Львів : з друку т-ва ім. Шевченка, 1893. – Т. 1.

Ш–1 – Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. / Т. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 1.

Ш–2 – Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : у 12 т. / Т. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2001. – Т. 2.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веселовська З. М. Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI – початок XVIII ст.) / З. М. Веселовська. – Х. : Вид-во Харків. ун-ту, 1970.
2. Гальчук І. Ю. Наголос граматики М. Смотрицького як відбиття староукраїнської акцентної системи / І. Ю. Гальчук // Мовознавство. – 2008. – № 4/5. – С. 79–91.
3. Жовтобрюх М. А. Відбиття процесу становлення фонологічної системи української літературної мови у творах Г. Сковороди / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. – 1972. – № 4. – С. 59–70.
4. Зинякова А. А. Наголошення іменників жіночого роду на *-а, -я* в “Енеїді” І. Котляревського / А. А. Зинякова // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку : зб. наук. пр., присвяч. пам'яті професора С. П. Самійленка. – Запоріжжя, 1996. – Ч. 2. – С. 22–25.
5. Зинякова А. А. Наголошення іменників середнього роду на *-о, -е* в “Енеїді” І. Котляревського / А. А. Зинякова // Мовознавство. – 1995. – № 2. – С. 38–47.
6. Огієнко І. Історія української літературної мови / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). – К. : Либідь, 1995.
7. Огієнко І. Лисейська тріодь 1734 року : з історії укр. мови в XVIII віці / І. Огієнко. – Варшава : друк. Синодальна, 1932.
8. Огієнко І. Наголос jako метод означення місця виходу стародрукованих книжок : замітки з історії наголосу на послугах палеотипії / І. Огієнко // Записки Наукового Товариства імені Тараса Шевченка. – 1925. – Т. 136/137. – С. 197–224.
9. Огієнко І. Українська літературна мова XVI-го ст. і український Крехівський Апостол / Іван Огієнко. – Т. І. – Варшава : Друкарня синодальна, 1930.
10. Огієнко І. Український літературний наголос / Іван Огієнко. – Вінніпег : The Christian Press, 1952.
11. Огієнко І. Український наголос на початку XVII віку / Іван Огієнко. – Жовква : ЧСВВ, 1926.
12. Огієнко І. Український наголос у XVI віці / І. Огієнко // Сборник статей в честь академика Алексея Ивановича Соболевского ; под ред. В. Н. Перетца. – Л., 1928. – С. 444–451. – (Сборник Отделения русского языка и словесности АН СССР; т. 101, № 3).
13. Čyževskij D. Literarische Lesefrüchte : Zur Sprache Skovorodas / D. Čyževskij // Zeitschrift für slavische Philologie. – 1934. – Bd. 11. – S. 21–22.

REFERENCES

1. Veselov'ska Z.M. (1970) Naholos u skhidnoslovyans'kykh movakh pochatkovoyi doby formuvannya rosiys'koyi, ukrayins'koyi ta bilorus'koyi natsiy (kinets' XVI – pochatok XVIII st.) [*Stress in the East Slavic languages in an initial*

stage of formation of Russian, Ukrainian and Belarusian nations (late 16th - early 18th century)]. Kharkiv: Vyd-vo Kharkiv. un-tu, 163 p. (in Ukrainian).

2. Hal'chuk I.Yu. (2008) Naholos hramatyky M.Smotryts'koho yak vidbyttya staroukrayins'koyi aktsentnoyi systemy [*Stress of M.Smotrytskyi's grammar as a display of Old Ukrainian accentuation system*]. *Linguistics*, no. 4/5, pp. 79-91 (in Ukrainian).

3. Zhovtobryukh M. A. (1972) Vidbyttya protsesu stanovlennya fonolohichnoyi systemy ukrayins'koyi literaturnoyi movy u tvorakh H.Skovorody [*Display of the process of formation of phonological system in Ukrainian literary language in works of H.Skovoroda*]. *Linguistics*, no. 4, pp. 59-70 (in Ukrainian).

4. Zynyakova A. A. (1996) Naholoshennya imennykiv zhinochoho rodu na -a, -ya v "Eneyidi" I.Kotliarevskoho [*Stressing of nouns of feminine gender of -a, -ya in I.Kotliarevskyi's "Eneyida"*]. Skhidnoslovyans'ki movy v yikh istorychnomu rozvytku: zb. nauk. pr. [*East Slavic languages in their historical development: Collected papers*]. Zaporizhzhya, part 2, pp. 22-25 (in Ukrainian).

5. Zynyakova A.A. (1995) Naholoshennya imennykiv seredn'oho rodu na -o, -e v "Eneyidi" I.Kotliarevskoho [*Stressing of nouns of neuter gender of -o, -e in I. Kotliarevskyi's "Eneyida"*]. *Linguistics*, no. 2, pp. 38-47 (in Ukrainian).

6. Ohiyenko I. (1995) Istoriya ukrayins'koyi literaturnoyi movy [*History of Ukrainian literary language*]. Kyiv: Lybid', 293 p. (in Ukrainian).

7. Ohiyenko I. (1932) Lyseyivs'ka triod' 1734 roku : z istoriyi ukr. movy v XVIII vitsi [*Lyseyivs'ka triod' of 1734: from the history of Ukrainian language in the 18th century*]. Varshava: druk. Synodal'na, 34 p. (in Ukrainian).

8. Ohiyenko I. (1925) Naholos yako metod oznachennya mistysya vykhodu starodrukovanykh knyzhok: zamitky z istoriyi naholosu na posluhakh paleotypiyi [*Stress as a method of defining places of publication of early printed books: notes about the history of stress for the needs of palaeotypy*]. *Proceedings of Taras Shevchenko Scientific Society*, vol. 136/137, pp. 197-224 (in Ukrainian).

9. Ohiyenko I. (1930) Ukrayins'ka literaturna mova XVI-host. i ukrayins'kyy Krekhivs'kyy Apostol [*Ukrainian literary language of the 16th cent. and Ukrainian Krekhivs'kyy Apostol*]. Varshava: Drukarnya synodal'na, vol. I, 520 p. (in Ukrainian).

10. Ohiyenko I. (1952) Ukrayins'kyy literaturnyy naholos [*Ukrainian literary stress*]. Vinnipeh: The Christian Press, 303 p. (in Ukrainian).

11. Ohiyenko I. (1926) Ukrayins'kyy naholos na pochatku XVII viku [*Ukrainian stress in the early 17th century*]. Zhovkva: ChSVV, 31 p. (in Ukrainian).

12. Ohiyenko I. (1928) Ukrayins'kyy naholos u XVI vitsi [*Ukrainian stress in the 16th century*]. *Collection of the Department of Russian Language and Literature of the Academy of Sciences of the USSR*, Leningrad, vol. 101, no 3, pp. 444-451 (in Ukrainian).

13. Čyževskiy D. (1934) Literarische Lesefrüchte: Zur Sprache Skovorodas. *Zeitschrift für slavische Philologie*, vol. 11, pp. 21-22 (in German).

Lidiia Hnatiuk, Doctor of Philology, Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

**Accentuation in the Ukrainian version of Church Slavonic language
and its display in works of H.Skovoroda and T.Shevchenko**

The article summarizes I.Ohienko's observations regarding peculiarities of accentuation in the Ukrainian version of Church Slavonic language of the 16th–17th centuries, which was completely different from the Russian version of Church Slavonic language in terms of pronunciation. The most important differences between the two versions are the following: in nominal parts of the language the stress falls on the root in the Ukrainian version of Church Slavonic language while in the Russian version it's on the inflexion, in participles and adjectives of the Ukrainian version the stress falls on the suffix -enn, -ann, and in the Russian version – on the root or other suffix. The paper shows continuation of Old Ukrainian bookish tradition in the language practice of H.Skovoroda and T.Shevchenko.

Keywords: history of Ukrainian accentuation, Old Ukrainian bookish tradition, Ukrainian system of accentuation, Ukrainian version of Church Slavonic language, Russian version of Church Slavonic language.